

DE GREBNE – DEN KIRKELIGE KONSERVATISME I DANMARK 1866-1920

JON A.P. GISSEL

MUNCK OG LORENZEN, 2024

493 SIDER

Anmeldt af Kurt E. Larsen

Jon Gissel er dr.phil. i historie og har efterhånden et stort forfatterskab bag sig af overvejende kulturhistorisk indhold. Han er i gang med et stort projekt om *Konservatismen i Danmark*, hvoraf denne bog er en del. Gissel står selv for en klassisk-konservativ kristendomsforståelse og mener, at der i dag er »særligt brug for evne og vilje til at holde fast på Kirkens tradition« (s. 5).

Hvem stod for den kirkelige konservatisme i Danmark 1866-1920? Det er en almindelig kirkehistorisk tilgang til det sene 1800-tal at regne grundtvigianerne for kirkens venstrefløj, så sandt som »venstre« forbindes med nedbrydelse af gamle traditioner og orden – og det var jo, hvad grundtvigianerne ville med deres frihedstanker og valgmenigheder. Tredje Retning / Kirkeligt Centrum, der kæmpede for at opretholde den gamle lutherske kirkelighed med præst, sogn og embede i centrum, blev naturligt nok regnet for kirkens højrefløj. Indre Mission var

så overladt til midtbanen, idet man der *både* holdt fast ved sognekirketanken og højmessens og supplerede denne med arbejdsgræne ved lægfolk i ugens løb. Denne opdeling handlede om kirkens *struktur*, men i starten af 1900-tallet begyndte der at danne sig en *teologisk* venstrefløj, og som modpol hertil også en *kirkelig-teologisk* højrefløj. Først da skriftet *Kirkens Ja og Nej* udkom i 1964 blev det hel gængs sprogbrug at tale om en kirkelig højrefløj, der repræsenterer noget konservativt i sit syn på Bibelen, troslivet og kirken.

Gissels bog bevæger sig henover den periode, hvor der undervejs skete en sådan glidning i sprogbruget. Derfor handler hans bog primært om teologer og forfattere med tilknytning til Tredje Retning, der fra 1899 fik et samlande organ i Kirkeligt Centrum. Derfor bliver biskop Martensen og professor Henrik Scharling hovedpersoner i bogen. Senere kommer han også forbi mænd som professor Harald Westergaard og stiftsprovst Henry

Ussing, og så begynder billedet at flimre, for ingen var *mindre* konservative i deres kritik af den folkekirkelige *struktur* end dem. Til gengæld var de teologisk konservative i deres kamp mod den liberale teologi og tidens vantro.

Bogen handler om en gruppe mænd, der havde umådelig indflydelse i deres samtid. De dominerede folkekirken, teologiuddannelsen på universitetet og satte også dybe aftryk på kulturlivet. Men disse mænd, der så sig som konservative, blev overhalet i kulturlivet af de kulturradikale og i kirkelivet af de to vækkelsesbevægelser grundtvigianismen og Indre Mission. Ikke mange beskæftiger sig i dag med datidens konservative koryfæer, men nu har Jon Gissel draget dem frem og får dem og deres holdninger præsenteret. Bogen præsenterer meget stof om den kulturelle situation i Danmark i perioden. Forfatteren trækker på sin omfattende viden om dansk litteratur og historieforskning i perioden – og det kommer der meget godt ud af. Her skal fremhæves gennemgangen af begrebet »håb«, som der gives et meget spændende litteratur- og kulturhistorisk overblik over (s. 293-305). Bogen når langt omkring, også tidsmæssigt, hvor der trækkes lange linjer langt tilbage til Inge-mann og romantikken og frem til nutiden. Undertiden kunne en strammere disposi-

tion og afgrænsning have været ønskelig. Det er en stor mangel ved en bog, der nævner så mange forskellige skikkelser, at der ikke findes noget indeks.

Den kulturhistoriske tilgang giver meget, men en kirkehistoriker savner flere overvejelser over, at Martensen var kirkepolitisk konservativ, men ikke teologisk konservativ, men derimod præget af teosofi og mystik (s. 259) og vel gik ind for teorien om alles frelse. På det teologiske område var vækkelsesbevægelserne »de konservative« og i modsætning til Martensens teologi. Man hører heller ikke i bogen om, at Martensen holdt den konfessionelt lutherske teolog A. G. Rudelbach ude af universitetet, fordi han ville bremse en luthersk-konservativ linje som den, der kom til at præge »de konservative« i den lutherske kirke i Norge og dele af Tyskland og især USA. Man kunne have forventet, at den kirkelige konservatisme og de fremvoksende vækkelsesbevægelser ville have fundet sammen i en fælles kamp mod den kristendomskritiske kulturradikalisme, men det skete på ingen måde. Tværtimod var vækkelsesbevægelserne efter Scharlings opfattelse mere farlige for kirken end fritænkerne (s. 273).

Bogen giver samlet set et grundigt og værdifuldt indblik i en side af dansk historie og kirkehistorie, som let overses i dag.